

Huiselijk geweld en geweld in de publieke ruimte

EEN META-ANALYTISCH LITERATUUR- EN EXPERTONDERZOEK NAAR DE RELATIE TUSSEN
HUISELIJK GEWELD, KINDERMISHANDELING EN GEWELD IN DE PUBLIEKE RUIMTE

Sietske Dijkstra

Milou Lünemann

Anne Boer

Katinka Lünemann

Hans Moors

Samenvatting

Huiselijk geweld en geweld in de publieke ruimte

EEN META-ANALYTISCH LITERATUUR- EN EXPERTONDERZOEK NAAR DE
RELATIE TUSSEN HUISELIJK GEWELD, KINDERMISHANDELING EN GEWELD
IN DE PUBLIEKE RUIMTE

Sietske Dijkstra
Milou Lünemann
Anne Boer
Katinka Lünemann
Hans Moors

In opdracht van het WODC Utrecht, Bureau Dijkstra, in samenwerking met
Verwey-Jonker Instituut en EMMA, Experts in Media en Maatschappij

Utrecht, februari 2019

De onderzoekers danken de leden van de begeleidingscommissie voor hun constructieve bijdrage aan dit rapport

Leden begeleidingscommissie

prof. dr P. Nieuwbeerta, universiteit Leiden (voorzitter)

mw. drs. L. van Stuijvenberg-Adelerhof, Ministerie van Justitie en Veiligheid

dr. G. Haverkamp, WODC

Samenvatting

Er is in Nederland weinig aandacht geweest voor de relatie tussen geweld binnen en buiten. Het eerste (en meteen ook laatste) onderzoek van Lünemann en Bruinsma dateert uit 2005. Het Ministerie van Justitie en Veiligheid (J&V) heeft behoefte aan een stand van de kennis over de mogelijke verbanden tussen huiselijk geweld en kindermishandeling enerzijds en (gewelds)criminaliteit anderzijds. Deze kennis kan bijdragen aan het verbeteren van de inzet en ontwikkeling van interventies in de justitie- en veiligheidsketens die beogen om recidive tegen te gaan en geweld te stoppen. Daarnaast kan het onderzoek verduidelijken waarover we nog weinig weten en aanknopingspunten opleveren voor nader onderzoek.

Vraagstelling, achtergrond en doel

Dit rapport bevat een verkennend onderzoek naar de relatie tussen geweld binnen families en buiten in de (semi)publieke sfeer. Het is gebaseerd op een literatuuronderzoek naar de relatie tussen geweld binnen en buiten **met een focus op ouderschap** en op gesprekken met experts en een expertmeeting.

De centrale vraagstelling van dit onderzoek naar de relatie tussen geweld binnen families en buiten in de publieke sfeer luidde:

In hoeverre is er een relatie tussen huiselijk geweld, kindermishandeling en gewelds(-criminaliteit) in de publieke ruimte en wat is bekend over een eventuele causaliteit? In hoeverre kan deze kennis een bijdrage leveren aan de toekomstige inzet en interventies binnen de justitie en veiligheidsketens?

Dit is een verkennend onderzoek, een eerste stap om na te gaan of er structureel meer aandacht nodig is voor de relatie tussen geweld binnen en buiten. Een complex en groot vraagstuk, dat zeker om langdurige inspanningen en continue aandacht vraagt.

Methode en uitwerking

Het onderzoek bestond uit drie methoden van dataverzameling: literatuuronderzoek, interviews met deskundigen en een expertmeeting. Het onderzoeksteam kwam regelmatig bijeen om te reflecteren op en te beslissen over de selectie van de literatuur en de criteria voor inclusie, de ordening en analyse van de literatuur en voor de interpretatie van de gesprekken met experts en de expertmeeting.

Voor het literatuuronderzoek werden drie zoekstrategieën ingezet:

1. In de onderzoeksliteratuur op basis van criteria, zoektermen en search strings, zoals beschreven in hoofdstuk 2. Er zijn verschillende zoekslagen gedaan waarin verfijning werd gezocht.
2. Literatuur op basis van aanbevelingen van experts. Negen studies zijn vanuit de experts-interviews en de expertmeeting ingebracht.
3. Sneeuwbalmethode toegepast in de bij 1) geselecteerde artikelen. Vanuit die methode zijn er tien studies geselecteerd door drie onderzoekers onafhankelijk beoordeeld op basis van de titels.

Voorafgaand stelden de onderzoekers drie criteria op voor inclusie:

1. In het geselecteerde onderzoek is er sprake van een **verband** tussen geweld binnen en geweld buiten gericht op een persoon (onderzoek dat zich richt op een van beide domeinen is niet meegenomen).
2. Er is gezocht naar **peer reviewed** en opvraagbaar onderzoek na 2005, na de laatst verschenen Nederlandse studie.
3. Het geselecteerde onderzoek richt zich op **ouderschap** (exclusie van slachtoffer-schap, interventies, gender).

In totaal zijn 45 artikelen geïnccludeerd, die in detail worden besproken in hoofdstuk 3 en daarin staan opgesomd en samengevat.

De artikelen zijn vervolgens geordend naar drie onderzoekslijnen, die schematisch zijn samengevat in figuur 1 (hoofdstuk 1).

1. Geweld in de kindertijd, in het gezin van herkomst, en (later) als adolescent plegen van geweld (21 artikelen).
2. Geweld in de kindertijd en de langere gevolgen ervan in de volwassenheid (levensloop, intergenerationeel) (14 artikelen).
3. Geweld dat zowel wordt gepleegd in de intieme relatie of tegen kinderen, en geweld in het publieke domein (interpersoonlijk geweld in de volwassenheid, 13 artikelen).¹

In elk van deze drie lijnen gaat het om verschillende aspecten van geweld in de privésfeer én geweld in het publieke domein. De artikelen uit onderzoekslijn 1 en – zij het in mindere mate – van onderzoekslijn 2 gaan vooral over onderzoek naar mishandeling in de kindertijd en de impact op later ouderschap en delinquent gedrag. Onderzoekslijn 3 heeft betrekking op de relatie tussen geweld buiten en binnen, betreft overwegend volwassenen en bestrijkt een relatief korte tijdsspanne.

Er zijn daarnaast in de eerste maanden van het onderzoek vijftien telefonische en face to face gesprekken gehouden met 16 experts over het verband tussen geweld binnen families en geweld in de publieke sfeer (zie bijlage 2). We vroegen hen naar wat naar hun idee de 1) kern, relevantie was van deze link en welke ervaring ze hadden met onderzoek of in het werkveld op dit terrein; 2) naar bronnen van (lopend) onderzoek of werkveldontwikkeling dat een licht werpt op dit verband; 3) naar inzichten en prak-

tijkwaarnemingen die ze hebben opgedaan en 4) naar gedachten over interventies. De deskundigen zijn academische experts en praktijkdeskundigen van politie, openbaar ministerie en reclassering. Vier onderzoekers richtten zich, net als twee praktijkdeskundigen, expliciet op het verband tussen geweld binnen en buiten. De andere experts houden zich met deelaspecten bezig op het gebied van huiselijk geweld, kindermishandeling en geweld in de openbare sfeer (zie bijlage 2).

De expertmeeting vond in oktober 2018 plaats aan de hand van een programma dat vooraf was besproken met een vertegenwoordiger van het ministerie van Justitie en Veiligheid (J&V). Er waren vijf domeindeskundigen vanuit onderzoek en praktijk aanwezig; in deze laatste groep waren Veilig Thuis, openbaar ministerie, reclassering en politie vertegenwoordigd (zie bijlage 4). Vooraf ontvingen de deelnemers het programma (bijlage 5), inclusief een recent artikel ‘Collectief leren van professionals in zorg en strafrecht. Betekenisvol interdisciplinair samenwerken bij huiselijk geweld’ (Dijkstra, 2018). Aan de expert van het openbaar ministerie was (vooraf) gevraagd om een casus in te brengen. Ervaringen van de deelnemers (onder meer naar aanleiding van de casuïstiek) werden in verschillende reflectierondes opgehaald (zie bijlage 5). Het geleide groepsgeprek werd opgenomen en getranscribeerd en is, net als de interviews met experts, gebruikt voor de weergave van praktijkvisies op het verband tussen geweld binnen en buiten (hoofdstuk 4).

Bevindingen

De literatuurstudie betreft voornamelijk buitenlands (Amerikaans) onderzoek, dat grotendeels gebaseerd is op zelfrapportages, soms aangevuld met dossieronderzoek. Het onderzoek richt zich zowel op algemene dwarsdoorsneden van de populatie als op specifieke doelgroepen, bijvoorbeeld onderzochten in detentie. In enkele gevallen is het gebaseerd op veroordelingen of meldingen van kindermishandeling of partnergeweld. De studies zijn methodologisch geavanceerd, retrospectief en soms ook prospectief van

¹ Het aantal artikelen telt hier op tot 48, omdat 3 artikelen in meer dan een lijn zijn geplaatst vanwege de overlap in thematische focus.

aard. Ze maken dikwijls gebruik van big data en soms ook van secundaire data-analyses die op basis van matching tot stand kwamen. Er zijn relatief weinig onderzoeken die mixed methods en kwalitatief verdiepende onderzoeksmethoden gebruiken. De bevindingen van de literatuurstudie staan beschreven in hoofdstuk 3.

Een eenduidige conclusie is op basis van de besproken literatuur niet te trekken. Dat er een relatie bestaat tussen geweld binnen en buiten, komt uit de verschillende onderzoeken wel naar voren. Maar deze samenhang blijkt in de aangehaalde onderzoeken niet heel sterk. De samenhang lijkt robuuster voor de lijnen 1 en 2 dan voor 3. Dit zou kunnen samenhangen met de uiteenlopende onderzoeksdesigns. Verder brachten zowel de experts als de deelnemers aan de expertmeeting expliciet naar voren, dat zij een verband zien tussen geweld binnen en buiten. De praktijkexperts wezen in dat verband op casuïstiek uit de samenwerking tussen straf en zorg in de zogenaamde ZSM-praktijk. De deskundigen signaleerden tevens dat dit verband vaak over het hoofd wordt gezien. Er wordt in de praktijk niet of nauwelijks onderzoek naar gedaan. Bij delicten buitenshuis worden zelden verdiepende vragen gesteld, bijvoorbeeld; evenmin wordt doorgevraagd naar de situatie thuis. Er zou volgens de praktijkexperts structureel doorgevraagd moeten worden om dergelijke verbanden aan het licht te brengen om daarmee veel eerder en beter in te kunnen grijpen en interventies te monitoren.

Vrijwel alle studies die verschillende vormen van kindermishandeling vergelijken, vinden dat zowel directe vormen van mishandeling van kinderen, als indirecte vormen (bijvoorbeeld getuige zijn van geweld tussen ouders) van invloed zijn op (het risico op) gewelddadig gedrag als adolescent. Hoe meer geweld jongeren thuis ervaren, des te meer gewelddadig of crimineel gedrag ze vertonen. Dit geldt ook als we kijken naar geweld in de jeugd en geweld als volwassene. Dit is een bekend verband. Wel zien we differentiatie: in het algemeen verhoogt geweld in de jeugd namelijk vooral de kans op geweld in de relatie, maar minder het plegen van geweld in het publieke domein. Als

kinderen echter ernstig geweld in hun jeugd meemaken (zowel direct als indirect) en als zij ook geweld pleegden, dan wordt de kans groter dat zij ook geweld in de publieke sfeer plegen. Geweld op zeer jonge leeftijd is extra schadelijk voor de ontwikkeling van kinderen. Het bestudeerde verband is zwak wat betreft geweld tussen volwassenen (op basis van vergelijking met de totale bevolking). Een grote groep volwassenen is alleen thuis agressief. Maar de groep volwassenen die herhaaldelijk met justitie in aanraking komt door delictgedrag buitenshuis, vertoont eveneens frequent probleemgedrag thuis.

In de geïnccludeerde onderzoeken zijn jongens en mannen sterker vertegenwoordigd bij het plegen van gewelddelicten – zowel buiten als binnen. Toch wordt deze oververtegenwoordiging van jongens nauwelijks ter discussie gesteld, of aan nadere analyse onderworpen. Er is sprake van een zekere genderblindheid. Naar genderverschillen bij het meemaken van kindermishandeling en het plegen van geweld buitenshuis blijkt nauwelijks onderzoek gedaan (uitgezonderd het werk Spatz Widom). Alcoholproblemen zijn bij zowel mannen als vrouwen een mediërende factor. Kindermishandeling vergroot de kans op alcoholmisbruik en dat vergroot de kans op crimineel gedrag. Bij vrouwen werd, in tegenstelling tot mannen, geen direct verband van kindermishandeling met crimineel gedrag gevonden wanneer alcoholproblemen in het spel waren.

De praktijkdeskundigen constateren dat er weinig verdieping, analytische kracht en ook daadkracht aanwezig is in de uitvoering waardoor verbanden tussen geweld binnen en buiten gemakkelijk buiten beeld blijven en pas na vele geweldsincidenten (jaren) later aan het licht komen. Er is ook onvoldoende aandacht voor patronen van geweld en weinig vroegsignalering. Na een geweldsincident wordt een verdachte dikwijls na zes uur weer vrijgelaten wegens gebrek aan bewijs, zonder dat er een huiszoeking is gedaan. De positie en reactie van kinderen op huiselijk geweld en crimineel gedrag buiten wordt onvoldoende zichtbaar gemaakt in een strafzaak. Dat dit verband aan de orde kan zijn, wordt niet standaard meegenomen in de afweging, noch in het bepalen en ten uitvoer

leggen van een (duurzame) interventie. Professionals die vaak met ernstige zaken te maken krijgen, lijken die te onderschatten en onvoldoende norm te stellen waardoor de zaak van kwaad tot erger kan worden en het geweld zich herhaalt.

Conclusies en aanbevelingen

Verband tussen geweld binnen en buiten in versnipperd veld

Het is duidelijk dat er een verband is tussen geweld binnen en buiten: dat blijkt uit de onderzoeksliteratuur, de gesprekken met de experts en de expertmeeting. In de aangehaalde onderzoeken is dit verband aanwezig maar niet altijd heel sterk. De experts en praktijkdeskundigen zijn hierin stellig en vinden het relevant meer aandacht te schenken aan dit verband tussen geweld binnen en buiten, zowel theoretisch, inhoudelijk als op casusniveau. Tegelijkertijd blijkt uit de expertmeeting en de gesprekken met experts dat er in de praktijk en in onderzoek vaak onvoldoende aandacht is voor deze relatie en de specifieke impact ervan. Het meeste onderzoek gaat over het ene, huiselijk geweld, of het andere, crimineel geweld buiten: het zijn afzonderlijke domeinen van kennis en er worden structureel onvoldoende dwarsverbindingen tussen deze twee vormen van geweld gelegd. Daar komt bij dat beide vormen van geweldspleging zich in heel uiteenlopende contexten en situaties kunnen voordoen.

Mogelijke oorzaken van geweld

Ter verklaring van het plegen van geweld worden in de onderzoeksliteratuur verschillende theorieën aangehaald., overigens vaak zonder dat de theorie wordt uitgediept, getoetst via hypothesen of ingebed in een ruimer kader. Er zijn zowel overeenkomsten als verschillen waar te nemen in het gebruik van theorie bij geweld binnen en buiten. De theorie van sociaal leren, of in mindere mate de sociale bindings- of controle theorie wordt in de onderzoeksliteratuur zowel bij geweld binnen als buiten genoemd. Er zijn eveneens accentverschillen tussen welke theorie op welke wijze gebruikt wordt. Bij

huiselijk geweld komen meer psychologische theorieën als de hechtingstheorie en de traumatheorie en de neurobiologische theorieën naar voren met vooral verklaringen op individueel en micro interactieniveau. Theorieën die de nadruk leggen op het meso en macro niveau worden vaker gebruikt ter verklaring van geweld in het publieke domein, zoals de anomalietheorie en de sociale bindingstheorie.

Interventies binnen de justitie- en veiligheidsketens

Uit de gesprekken met de experts en de expertmeeting is duidelijk naar voren gekomen dat er specifieke, evidence based kennis nodig is van (de werking van) interventies. Dit wordt omschreven als interventiestudies: wat werkt bij wie en waarom? Bestaan integrale interventies die zich richten op geweld binnen en buiten? Een goed overzicht van interventies ontbreekt en in dit onderzoek vonden we weinig voorbeelden van integrale interventies die zich richten op de link tussen geweld binnen en buiten. De praktijkdeskundigen en de deelnemers aan de expertmeeting gaven aan dat professionals in de praktijk in hun ambitie om geweld eerder op te sporen en terug te dringen tegen problemen aanlopen in de uitvoering, inbedding, terugkoppeling en effectiviteit van bestaande interventies. Er is te weinig analytische kracht, de relatie tussen geweld binnen en buiten komt vaak laat aan het licht en er vindt onvoldoende monitoring en terugkoppeling plaats bij interventies die worden ingezet. In de geselecteerde onderzoeksliteratuur komen interventies wel ter sprake, maar dan doorgaans als kleine discussieparagraaf. Of als een aanbeveling op het eind om de onderzoeksresultaten te vertalen naar interventieprogramma's. De cruciale vraag hoe je dat dan doet, blijft vervolgens buiten beschouwing. De constatering leidt niet tot acties. Hierdoor ontbeert veel academisch onderzoek implementatiekracht en levert het weinig handelingsgerichte adviezen op over de toepasselijkheid en bruikbaarheid van interventies en hoe het collectieve en gelijkwaardige leren van professionals daarin een plaats kan krijgen.

Reflectie op onderzoek en stand van de kennis

Onder het ontbreken van geïntegreerde interventies ligt een fundamentele vraagstuk. Het strafrechtelijk beleid heeft weliswaar de afgelopen tijd een verandering ingezet naar meer nadruk op betekenisvolle afdoening (niet alleen de juridische kwesties, maar de context van het delict en de impact van het delict op slachtoffer en maatschappij wordt meegenomen) waardoor meer ruimte bestaat om de relatie tussen geweld binnen families en buiten in de (semi)publieke sfeer in samenhang op te pakken. Maar deze omslag van delict gerichtheid sec naar een diepgaandere context- en systeemgerichte aanpak blijkt niet eenvoudig. In geval van huiselijk geweld zou er meer aandacht kunnen zijn voor een systeemgerichte aanpak in plaats van een aanpak die alleen gericht is op de verdachte. Het is verder van belang om scherp te zien dat een cliënt in een andere context of situatie (ook) een verdachte, een dader en/of een vader kan zijn.

Met dit verkennende onderzoek is slechts een begin gemaakt met het onderzoekbaar maken van de relatie tussen geweld binnen en buiten. Uit de literatuurstudie blijkt dat de bevindingen van de onderzoeken van elkaar verschillen door verschillen in onderzoeksoptiek, focus en onderzoeksgroep. We hebben als het ware brokstukken opgedregd ten aanzien van een specifiek thema. Andere thema's zoals herhaald slachtofferschap, gender en interventies zijn in de literatuurstudie niet opgenomen en verdienen op zichzelf al verdieping. Met deze verkenning stuiten we op het probleem dat we het gehele veld onvoldoende kennen en dat het vraagstuk versnipperd is belegd. De relatie tussen geweld binnen en buiten komt zo nu en dan aan de oppervlakte, zeker ook in casuïstiek, maar het heeft geen structurele plaats in het denken en handelen. Dit vraagstuk vraagt langdurige en robuuste inspanning met een lange tijdshorizon.

Tot slot

Het is van belang om constatering te maken om te zetten in acties. Dit meta-analytische literatuur- en expertonderzoek levert een aantal aanbevelingen op die mogelijk kunnen

worden ingebed in een langer lopend praktijkgericht onderzoeksprogramma van de ministeries van Volksgezondheid Welzijn en Sport (VWS), van Justitie en Veiligheid (J&V) en de VNG, mogelijk in aansluiting op het programma 'Geweld hoort nergens thuis'.

Naast de aanbeveling een praktijkgericht onderzoeksprogramma op te starten is er een aanbeveling verdiepend vervolgonderzoek te doen vooral naar de werking van geweld binnen en buiten en daarbij de indeling van de drie besproken onderzoekslijnen te continueren waarbij er ook aandacht is voor thema's als (herhaald) slachtofferschap, gender, en het ontwikkelen en monitoren van integrale en vooral ook duurzame interventies om daarmee versnippering in aandacht en focus tegen te gaan. Ook loont het om een theoretische vergelijking te maken naar het gebruik van theorieën bij huiselijk geweld en theorieën bij gewelddadig crimineel gedrag in de openbare sfeer en de kernconcepten, met het doel na te gaan op welke wijze verbinding tussen deze theorieën mogelijk is en bijdraagt aan grotere bewustwording van en inzicht in geweld binnen en buiten.

Colofon

Opdrachtgever
Auteurs

WODC
Dr. S. Dijkstra
M.K.M. Lünemann, MSc
A.H Boer, MSc
Mr. Dr. K.D. Lünemann
Drs. J.A. Moors
Ontwerppartners, Breda
L.E. Kruis
Verwey-Jonker Instituut
Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T (030) 230 07 99
E secr@verwey-jonker.nl
I www.verwey-jonker.nl

Omslag
Foto
Uitgave

De publicatie kan gedownload worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

ISBN 978-90-5830-927-3

© WODC, Ministerie Justitie en Veiligheid; Bureau Dijkstra; Verwey-Jonker Instituut en Emma, Den Haag / Utrecht 2019.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het WODC, Ministerie van Justitie en Veiligheid, Bureau Dijkstra, Verwey-Jonker Instituut, Emma. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the WODC, Ministerie van Justitie en Veiligheid, Bureau Dijkstra, Verwey-Jonker Institute en Emma. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

Er is in Nederland weinig aandacht geweest voor de relatie tussen geweld binnen families en buiten in de (semi)publieke sfeer. Het ministerie van Justitie en Veiligheid (J&V) heeft daarom behoefte aan een actuele stand van deze kennis, die kan bijdragen aan het verbeteren van de inzet en ontwikkeling van interventies in de justitie- en veiligheidsketens die beogen om recidive tegen te gaan en het geweld te stoppen.

Met dit onderzoek is een eerste stap gezet in het verkrijgen van meer inzicht in de relatie tussen geweld thuis en in het publieke domein. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen drie vormen: 1. Mishandeling in de kindertijd en de impact op ouderschap en delinquent gedrag als kind en/of adolescent, 2. Geweld in de jeugd en intergenerationele overdracht door later ouderschap als volwassene en 3. Als volwassene plegen van geweld thuis en ook buitenshuis.

Duidelijk komt naar voren dat de relatie tussen geweld thuis en in het publieke domein een ingewikkelde is en niet eenvoudig te onderzoeken. Er zijn wel verbanden, maar afhankelijk van de vorm van de relatie, het soort geweld, en de wijze van onderzoek is het verband zwak of iets sterker.

Het rapport geeft een mooie doorkijk in veel verschillende literatuur en de inhoudelijke en methodologische reflectie daarop. Ook perspectieven van experts op het verband tussen geweld binnen en buiten komen aan de orde. Het benoemt verder de worsteling in de praktijk om het verband de aandacht te geven die het behoeft en in de op te leggen interventies rekening te houden met de relatie tussen geweld thuis en in het (semi) publieke domein.